

Pompiliu Teodor

Cu fața la vânt

Ediție îngrijită de Corina Teodor
Prefață de Ovidiu Pecican

EDITURA LIMES
Cluj-Napoca, 2011

POMPILIU TEODOR (1930-2001) a fost profesor de istorie la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. S-a născut la 19 iulie 1930, la Ilia (jud. Hunedoara), într-o familie cu afinități liberale: Leonida și Maria Teodor. Anii copilăriei i-a petrecut la Ilia și la Turdaș, acolo unde bunicul, Adam Teodor, era preot ortodox, la fel ca și străbunicul, Aron Teodor, hirotonit în funcție de Andrei Șaguna, în anul 1863. Atmosfera familială o regăsim ulterior, printre rânduri, în pasiunea cu care a evocat spiritualitatea ardeleană. Studiile liceale le-a făcut la Colegiul „Decebal” din Deva, absolvit în 1949. După un eșec la admiterea la Universitatea din București, „din cauza dosarului”, a devenit student la Universitatea din Cluj (1950-1954), având șansa de a audia cursurile ținute de David Prodan, Constantin Daicoviciu, Nicolae Lascu, Francisc Pall, Virgil Vătășianu ș.a. În 1969 și-a susținut doctoratul în istorie, cu teza *Samuil Micu. Istoricul*, sub conducerea profesorului Ștefan Pascu. A fost beneficiarul mai multor stagii de specializare în străinătate, un rol decisiv în formația sa având două dintre acestea: la Universitatea din Viena (1968-1969) – când și-a putut definitiva concepția privind convergențele dintre iluminismul ardelean și cel al Europei centrale – și la Universitatea Urbana Champaign (Illinois), unde, ca visiting professor (1972-1973), a trăit experiența dialogului cu profesori și studenți din alte orizonturi istoriografice. Activitatea profesională a început-o ca și cercetător la Institutul de Istorie și Arheologie al Academiei din Cluj, devenind apoi lector universitar (1966-1970) la Catedra de Istoria României, conferențiar (1970-1977) și profesor universitar (din 1977). A fost șeful catedrei de Istorie Medievală și Istoriografie (între anii 1973-1977 și 1990-2000) și director al Institutului de Istorie Central-Europeană (1993-2001). A fost ales membru corespondent al Academiei Române, la 13 noiembrie 1990, apoi vicepreședinte al Comisiei de Istoria Relațiilor Internaționale a Comitetului Internațional de Studii Istorice (1995-2001). Specialist în istoria iluminismului central-european, istoria istoriografiei, istoria bisericii și a vieții religioase în sec. al XVIII-lea, a fost autorul a peste 400 de cărți, ediții, volume colective, studii publicate în țară și străinătate, recenzii. Între lucrările reprezentative: *Evoluția gândirii istorice românești* (1970), *Fragmentarium iluminist* (coautor D. Ghișe, 1972), *Interferențe iluministe europene* (1984), *Istorici români și probleme istorice* (1993), *Incursiuni în istoriografia română a sec. XX* (1995), *Istoria României* (coautori M. Bărbulescu, D. Deletant, K. Hitchins, Ș. Papacostea, 1998 și reed. ulterioare), *Sub semnul Luminilor: Samuil Micu* (2000), *Introducere în istoria istoriografiei din România* (2002).

Opera lui Alexandru Zub, fără îndoială, este una din cele mai îmbelsugate. Ea cuprinde și alte numeroase și întotdeauna înnoitoare inițiative, culegeri de studii, ediții, volume omagiale, în care de fiecare dată distingem îndrăzneala gândirii, spiritul de căutare, inovația prin care a încercat să desăvârșească un program. Dacă publicarea corespondenței și scrierilor lui Pârvan atestă neîndoielnic o afinitate pe care i-am descoperit-o încă din *Efigia cărturarului*, scrierile istorice ale lui Mihail Kogălniceanu, coordonarea *Istoriei românilor din Dacia Traiană* se încadrează, prin complementaritate, aceluiași program ce se dovedește inepuizabil pentru laboratorul istoricului.

Este dincolo de orice dubiu că reconstituirile întreprinse, cu rară devoțiune, mărturisesc o înclinare spre noile probleme ale cunoașterii istorice. În această operă de benedictin, descoperim, mai tot timpul, profilul unui istoric care s-a interogat asupra rosturilor istoriei de odinioară și de astăzi, un dialog permanent cu trecutul, paralel aceluia pe care îl angajează cu istoriografia. Urmărind de aproape mișcări de idei, ne-a oferit în ultimii ani probe evidente despre rara capacitate de a pătrunde în intimitatea teoriei istoriei contemporane. *Temps et changement dans l'espace roumaine* este una din semnificativele inițiative, la care se asociază *Istorie și finalitate*, dimpreună cu *În orizonturile istoriei*, toate reprezentând strădania unui istoric care, refăcând imaginea trecutului propriului domeniu ce l-a ilustrat, nu a încetat să mediteze asupra unor legitime întrebări, ce însoțesc căutările acelor care au depășit narațiunea nesemnificativă.

Evident că spațiul și scopul pe care ni l-am propus nu ne îngăduie să refacem acest adevărat florilegiu de idei care fac cortegiul unei creații istoriografice propriu-zise, într-un domeniu căruia i-a conferit relevanță de-a lungul a mai bine de două decenii. Dacă, totuși, am reușit să surprindem o parte din înțelesurile unei lucrări științifice, într-un moment nu fără semnificație, atunci autorul acestor rânduri nu poate fi decât satisfăcut, exprimându-și admirația colegială vis-à-vis de operă și autorul ei.

CUPRINS

<i>Pompiliu Teodor. O efigie</i> (Ovidiu Pecican)	5
<i>Magistrul nostru. Sau despre erudiție și rafinament istoriografic</i> (Corina Teodor)	19
 I. Atelier istoriografic	21
DE LA „ANALE” LA „ISTORIA NOUĂ”	23
GHEORGHE I. BRĂTIANU ȘI SPIRITUL „ANALELOR” ANALOGII, SINCRONISME ȘI CONVERGENȚE	32
ISTORIOGRAFIA LA UNIVERSITATEA DIN CLUJ (1919-1948) SCHIȚA UNUI PROFIL	57
ISTORICUL DAVID PRODAN	64
 II. Paradigma iluministă	95
DIMITRIE CANTEMIR ȘI PREILUMINISMUL SUD-EST EUROPEAN	97
ISTORIE ȘI POLITICĂ ÎN EPOCA SUPPLEXULUI	116
ILUMINISMUL ÎN CENTRUL ȘI SUD-ESTUL EUROPEI ȘI IMPLICAȚIILE SALE SOCIAL-POLITICE	137
CONTACTE, CONVERGENȚE ROMÂNO-MAGHIARE-SĂSEȘTI ÎN EPOCA LUMINILOR	159
IDEILE LA ORIGINI. MIȘCAREA NAȚIONALĂ ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA	171
NICOLAE IORGA ȘI EPOCA LUMINILOR	182
LUCIAN BLAGA ȘI EPOCA LUMINILOR	188
 III. Fragmentarium ecleziastic	195
INTRODUCERE LA CURSUL DE ISTORIA BISERICII GRECO-CATOLICE, UNITE CU ROMA	197
POLITICA ECLEZIASTICĂ A LUI MIHAI VITEAZUL ÎN TRANSILVANIA	204
ÎN JURUL SINODULUI MITROPOLITULUI TEOFIL DIN 1697	225
POLITICA CONFESIONALĂ A HABSBUGILOR ÎN TRANSILVANIA (1692-1759). CAZUL ROMÂNESC	234
ROMÂNII DIN TRANSILVANIA ÎNTRE TRADIȚIA BISERICII RĂSĂRITENE, CONTRAREFORMĂ ȘI REFORMA CATOLICĂ	258
REFORMĂ CATOLICĂ ȘI AUFKLÄRUNG ÎN EPOCA LUMINILOR LA ROMÂNII DIN TRANSILVANIA – LINIILE GENERALE ALE PROBLEMEI	271

TOLERANȚA ȘI ROMÂNII DIN TRANSILVANIA:

DE LA MARIA TEREZA LA IOSIF II.....	281
SPIRITUL BLAJULUI: PIETAS ET ERUDITIO.....	302
MONAHISMUL ÎN BISERICA ROMÂNĂ UNITĂ CU ROMA	316

IV. În oglinda timpului: evocări și restituiri327

PERMANENȚA CLASICILOR LA BIBLIOTECA ACADEMIEI – FILIALA CLUJ	329
HADRIAN DAICOVICIU – ISTORIC	333
LAUDATIO PENTRU CONFERIREA TITLULUI DE DOCTOR HONORIS CAUSA DOMNULUI KEITH HITCHINS (UNIVERSITY OF ILLINOIS, S.U.A.)	336
LAUDATIO PENTRU CONFERIREA TITLULUI DE DOCTOR HONORIS CAUSA DOMNULUI JACQUES LE GOFF	342
LAUDATIO PENTRU CONFERIREA TITLULUI DE DOCTOR HONORIS CAUSA DOMNULUI CESARE ALZATI (UNIVERSITATEA DIN PISA, ITALIA)	350
PERSONALITATEA ISTORICULUI ALEXANDRU ZUB	360

DE LA „ANALE” LA „ISTORIA NOUĂ”*

De mai bine de șaizeci de ani istoriografia universală a fost marcată insistent de prezența în câmpul cercetării și interpretării istorice a unei noi reviste istorice, *Annales d'histoire économique et sociale*. Apărută în 1929 la Strasbourg, sub direcția a doi cunoscuți istorici, Lucien Febvre și Marc Bloch, revista va face o spectaculoasă carieră, determinând în timp un curent istoriografic de amploare, care a știut să polarizeze multiple interese interdisciplinare. Evoluția revistei și succesiunea a trei generații de istorici în ambianța ei au fost în măsură să cristalizeze noi opțiuni epistemologice ce conturează astăzi *Istoria Nouă*, așa cum aceasta este concepută și definită de protagoniștii actuali ai unei orientări ce năzuiește spre restituirea globală a fenomenului istoric. Creatoare de istorie nouă de-a lungul anilor, contestatară și polemică, dialogală prin pretențiile ei interdisciplinare, aureolată de prestigiul unor spirite polarizante, revista a devenit la rândul ei subiect de istorie cum o dovedesc studiile ce i-au fost consacrate la aniversarea din 1979⁷ și titlurile tot mai numeroase care stăruie pe marginea „paradigmei” *Analelor*.⁸ Recent, din spațiul politologiei franceze s-a insistat într-o teză de doctorat asupra fenomenului *Istoriei Noi*, din perspectiva unei duble determinări, strategice și ideologice.⁹ Dar poate fenomenul cel mai revelator este insistența protagoniștilor actuali asupra istoriei curentului pe care îl ilustrează. Pierre Chaunu, mai prolific decât oricând, a revenit într-o carte intitulată *Pour L'Histoire* (1984), de fapt o culegere din articolele sale adresate marelui public, asupra fenomenului *Istoriei Noi*, examinând și reexaminând producția istorică actuală.

* *De la „Anale” la „Istoria Nouă”*, în *Steaua*, an. XXXVI, nr. 8 (85), august 1985, p. 52-53.

⁷ André Burguière, *La naissance des Annales*, – Jacques Revel, *Histoire et sciences sociales: les paradigmes des Annales*, în *Annales. Économies. Sociétés. Civilisations*, 34, 1979, nr. 6, p. 1344-1359.

⁸ Traian Stoianovich, *French Historical Method. „The Annales” paradigm*, Cornell U. P., 1971; Georg Iggers, *New Directions in European Historiography*, Wesleyan U. P., 1975; vezi și articolul *Annales* în *Nouvelle Histoire*, Paris, 1978 și Jacques Le Goff, *L'Histoire nouvelle*, în *Ibidem*, p. 210-241.

⁹ Hervé Coutau-Bégarie, *Le phénomène „Nouvelle Histoire” – Stratégie et Idéologie des nouveaux historiens*, Paris, 1983.

În aceeași măsură, cu puțin înainte, *L'Atelier de l'histoire* a lui François Furet venea să se asocieze tentativelor succesive ale lui Jacques Le Goff din *Faire de l'histoire* sau din *Pour un autre Moyen Âge* pentru definirea direcțiilor de investigare și reafirmare a temeiurilor ei metodologice. Simptomatică ni se pare a fi apariția unui dicționar istoric intitulat *La Nouvelle Histoire*,¹⁰ sub direcția lui Jacques Le Goff, Roger Chartier și Jacques Revel, în care în 10 articole esențiale și 120 de termeni se constituie un dicționar al *Istoriei Noi*.

Devenită subiect de istorie, *Istoria Nouă*, îndrumată spre restituirea integralității faptelor istorice, interesată de dialogul cu cititorul contemporan, traversează – și insistența de autodefinire ne-o probează – un moment într-o istorie care nu este lipsită de inevitabile interogații, de îndoieli sau chiar de reticențe față de propriul trecut, în orice caz de delimitare de viziunea fondatorilor. Istorie deschisă, nouă, așa cum ea este teoretizată sau practică, asociindu-și noi teritorii, fiind „istoria omului și a restului”, pentru a-l cita pe Fernand Braudel.¹¹

Ne simțim datori înainte de a intra în expunerea propriu-zisă a subiectului cu o motivație a alegerii noastre. Înainte de toate subiectul este recomandat de voga actuală din istoria istoriografiei pentru cunoașterea dinamicii actuale a scrisului istoric universal, dar și de interesul manifestat pentru *Anale* și *Istoria Nouă* în cultura noastră. Această audiență incontestabilă nu poate să negligeze un fapt tot atât de neocolit, raportul noii școli cu materialismul istoric, faptul că în evoluția istoriografiei universale actuale ea își are contestatarii ei, ce evoluează spre noile orizonturi ale cunoașterii istorice, dar în afara preceptelor ei.

Dincolo de orice alte considerente și explicații ale fenomenului ce s-a conturat în jurul revistei *Annales*, de faptul că revista se justifică prin rațiuni ce țin de climatul autohton, un fapt este sigur, revista a apărut într-un moment de criză economică, în ambianța unei Universități de curând redevenită franceză, în legătură cu alte experiențe istoriografice, din inițiativa a două spirite eminente, deloc marginale, afirmate în revistele timpului, în măsură să atragă colaborarea unor specialiști din domeniile sociologiei, economiei, geografiei, psihologiei. Deveniți – unul profesor la Collège de France, Lucien Febvre, altul la Sorbona – Marc Bloch, ei

definesc orientarea revistei, cu alte cuvinte ceea ce s-a chemat doctrina *Analelor*. Într-o scurtă perioadă de timp, începând încă din anii de pregătire a revistei, din vremea congresului de la Oslo, din 1928, Marc Bloch năzuia spre o revistă de istorie socială, de caracter internațional,¹² la care urma să colaboreze, așa cum s-a și întâmplat și Gh. I. Brătianu, alături de alți istorici de prestigiu, ca Johan Huizinga etc.

Analele sub direcția celor doi mari istorici, le urmează destinul, revista fiind transferată curând la Paris. Revista se impune nu atât prin afirmarea unui program, cât prin spiritul contestatar, din recenziile pe care le redactează, ca și prin studiul grupurilor sociale și al forțelor colective, al oamenilor și niciodată al omului. Promovarea cu precădere a istoriei economice și sociale și excluderea istoriei politice și instituționale, a istoriei relațiilor internaționale sau a istoriei militare mărturisește concepția istorică a noii școli. În aceeași vreme, propunând interdisciplinaritatea, pentru a multiplica modul de apropiere a realității sociale și a decompartmenta disciplinele revistei, prin spiritul încorporat, cultivă antidogmatismul și marginalitatea.¹³ Primul semnificând refuzul unei teorii prestabilite a realității sau a unui domeniu delimitat în avantajul unui câmp de nepuizabile probleme puse și trăite de umanitate. A doua însemnând la începuturi o evidentă preferință pentru mediile non-universitare, experți internaționali, specialiști în afacerile bancare, cărora li se propune, în raport cu criza, posibilitatea pătrunderii prin istorie în mecanismele schimbării. Ei schițează încă în primii ani de existență ai revistei două direcții metodologice, studiul trecutului din perspectiva experienței prezentului, *metoda recurentă* și *istoria problemă*. Cea dintâi este propusă de Lucien Febvre într-un articol din 1933, intitulat *De l'histoire tableau: essai de critique constructive*, în care afirmă că între prezent și trecut nu este un perete despărțitor, îndemnând la cunoașterea faptelor contemporane pentru înțelegerea trecutului. Pe această cale este cu puțință a reconstitui geneza unei situații sau a distinge permanențele și inovațiile.¹⁴

În termenii ideilor profesate însemna a porni de la o situație prezentă, un peisaj agrar, obiceiuri alimentare, o carte electorală, și a urca în timp pentru a reconstitui geneza unei situații, permanențele și inovațiile, diferitele nivele de temporalitate, combinația timpului scurt și a duratei lungi care pregătesc prezentul. A doua, istoria problemă, consta în a porni

¹⁰ *La Nouvelle Histoire*. Sous la direction de Jacques Le Goff, Roger Chartier et Jacques Revel, Paris, 1978.

¹¹ Fernand Braudel, *Une vie pour l'histoire*, în *Magazine littéraire*, nr. 212, 1984, p. 22.

¹² André Burguière, *op. cit.*, p. 1351.

¹³ *Ibidem*, p. 1352-1353.

¹⁴ *Ibidem*, p. 1353-1356.

de la o problemă actuală, de fapt de la forța de sugestie pe care o exercită asupra spiritului istoricilor cunoașterea faptelor contemporane și de a chestiona experiența istorică. În esență se propune a se studia fenomene pornind de la experiența contemporană care poate îngădui înțelegerea mecanismelor schimbării. Împărtășită la noi de Gh. I. Brătianu în anii manifestărilor crizei, istoricul o reafirmă în 1941 atunci când scriind despre criza antisemită în Bizanț din secolul VII, stabilește, sub impulsurile faptelor contemporane, între perioada antonesciană și experiența bizantină, permanențele regimurilor totalitare.¹⁵ În esență, *Analele* își propun să rupă cu discursul profetic care vedea în trecut anunțul și pregătirea prezentului, cu istoria tribunal sau cu legitimarea situațiilor prezente în trecut. Practicând o critică severă la adresa presupuzițiilor pozitiviste, elitiste, prin recursul la disciplinele învecinate, *Analele* pregătesc de fapt drumul integrării istoriei în rândul științelor omului, multiplicând neîncetat curiozitatea în credința că întregul poate deveni istorie. Întâlnind științele sociale în demersurile ei, istoria propusă de *Anale* își lărgeste neîncetat câmpul de investigare, împrumutând domenii prealabile de la economie sau sociologie, de la alte științe învecinate. Programul cristalizat în mers de revistă a fost dominat de ideea scoaterii istoriei din izolarea disciplinară și a deschiderii ei întrebărilor și metodelor celorlalte științe sociale.

Ideile nu erau desigur noi în momentul apariției revistei, istoria grupurilor sociale și a forțelor colective figurează în manifestul din 1876 scris de Gabriel Monod pentru *Revue Historique*, cum nu erau noi nici tentativele spre o istorie a mentalităților, preliminară strălucit de Johan Huizinga,¹⁶ de lucrările redactorilor revistei, publicate anterior. Istoricii care s-au apropiat de istoria *Analelor* au ținut să remarce, pe bună dreptate, preexistența unor curente care au condus la cristalizarea orientării promovată de revistă. În acest sens publicația își datorează ființa școlii geografice a lui Vidal de la Blache și Demangeon, mișcării istorice promovată de Henri Berr în jurul periodicului *Revue de Synthèse* și sociologiei durkheimiene. De la cea dintâi apariție, *Analele* au reținut relația dintre timp și spațiu, relația între grupurile umane și mediul natural ca posibilitate de analiză și restituire a realității sociale. Nu este nici o mirare că Lucien Febvre publica în colecția dirijată de Henri Berr *La terre et l'évolution humaine; Introduction géographique à l'histoire* (1921),

precedată de *Philippe II et la Franche Comté. Étude d'histoire politique, religieuse et sociale* (1912), iar Marc Bloch – *Caractères originaux de l'histoire rurale française* (1931).

În ce privește influența fondatoare a lui Henri Berr, se poate afirma că revista direcționată a fost un adevărat creuzet în care s-au catalizat ideile noi, legătura dintre geografie și istorie, dintre psihologie și istorie, tendința spre studiul fenomenului mental colectiv, dar și ideea organizării cercetării istorice. Noua sensibilitate istorică pentru fenomenul colectiv, căreia i se deschid Lucien Febvre și Marc Bloch, a fost deopotrivă stimulantă pentru desolidarizarea de istoria evenimentală. În sfârșit, influența lui Durkheim, a determinat o filiație teoretică și mimetică, cum s-a mai spus, îndeosebi prin revista *L'Année sociologique* care a vrut să facă din sociologie știința socială unificatoare a diferitelor discipline, în vederea unui statut științific.

Dialogul purtat cu istoria la început de secol, adeseori conflictual, a determinat o regândire a propriilor poziții din partea istoricilor, un dialog în propriul avantaj. Filiația dinspre școala durkheimiană a fost însă indiscutabilă, ea anima programul *Analelor*, concepând încă o polarizare a științelor umane în jurul istoriei. Deci din aceste direcții a rezultat ideea istoriei problemă, căutarea modelelor, convergența științelor omului și invitația la munca colectivă, la anchetă.

Problema care s-a pus cu insistență atunci când s-a încercat să se explice succesul *Analelor* a fost desigur în legătură cu aceste antecedente și îndeosebi cu sociologia durkheimiană. Întrebarea este cum se explică de fapt caracterul polarizant al *Analelor*? Larga audiență de care revista s-a bucurat? Răsunetul ei internațional? Răspunsul care s-a dat, din unghiul istoriografiei sau al politologiei, s-a rezumat în a afirma tactica și strategia revistei, maniera în care a știut să-și impună programul, să construiască un sistem de relații în sfera învățământului universitar, constituind un grup în care dimensiunea ideologică condiționează strategia. Desigur, reținând explicația, mai larg împărtășită de interpreți, din care nu lipsesc nici chiar protagoniștii istoriei noi, credem totuși că audiența internațională a revistei, încă din primii ani, răsunetul ei extraeuropean, indică totuși existența unui proces istoric mai general care a determinat, în condițiile unei presiuni a fenomenelor istoriei contemporane, cristalizarea unui nou spirit istoriografic ce a sintetizat idei preexistente, pentru a constitui în cele din urmă un fond doctrinar coerent. În opinia fondatorilor, încă de la început, barierele disciplinare care separau istoria de toate celelalte științe care se consacră studiului societăților și economiilor contemporane trebuiau să cadă, pentru a unifica în jurul istoriei întregul câmp al științelor sociale.

¹⁵ Gheorghe I Brătianu, *La fin du régime des partis à Byzance et la crise antisémite au VIIe siècle*, în *Revue Historique du Sud-Est européen*, XVIII, 1941, p. 49-67.

¹⁶ Jacques Le Goff, *Huizinga*, în *La Nouvelle Histoire*, p. 242-244.

Unificarea la care năzuiau era aceea pe care o putea conferi istoriei viața, ideea care îi aducea inițiative, experiențe nelimitate, dinamismul federator care situa istoria în centrul științelor omului. În realitate, deschiderea spre complexitatea vieții și desolidarizarea de o istorie elitistă, cu deosebire politică, a contribuit la constituirea grupului din jurul revistei într-o școală. Între 1929 și 1939, timp de un deceniu, gruparea din jurul revistei își construiește platforma doctrinară, axată pe studiul motivelor reale, profunde și multiple, a marilor mișcări de mase, determinate nu de un factor, ci de o multiplicare. Recuzând istoria de suprafață, superficială și simplistă, noua școală evoluează spre istoria totală, profundă. Cu această moștenire, la care urmează să asociem critica faptului istoric pozitiv, Marc Bloch și Lucien Febvre, în fața realității imense și adeseori confuze, sugerează construirea documentului a cărui analiză poate îngădui reconstituirea trecutului.¹⁷ Prin aceasta, istoriei i se deschide câmpul vast al vieții de odinioară, conferind ipotezei, în spiritul lui Henri Pirenne, rosturile sale creatoare în funcție de trăirile contemporane.

Traversând experiența războiului, a înfrângerii Franței, dar și a resurecției naționale, Rezistența și Eliberarea, în climatul nou al epocii postbelice, cu dosarul ei încărcat, *Analele* renasc având în față *Testamentul*, am putea să spunem al lui Marc Bloch din *Apologie pour l'Histoire ou Métier d'historien*, pledoaria postumă a marelui istoric. De acum cuvântul civilizație din rostirea lui Marc Bloch face o spectaculară carieră. Îl regăsim în titlul schimbat al revistei: *Annales. Économies. Sociétés. Civilisations*. De remarcat, și în acest caz, pluralul, *oamenii*, nu *omul*, formula îndrăgită a protagoniștilor, adevăratul leitmotiv al concepției școlii. Continuând desigur liniile directoare anterioare, revista, prin unicul ei director, își propune înainte de toate să înțeleagă cursul noilor vremi, printr-o istorie problematică, potrivită timpului traversat, pentru a îngădui accesul spre o lume în stare de „instabilitate definitivă.” Intitulându-și manifestul *Face au vent*, Lucien Febvre exprimă esențialul unei istorii ce se voia deschisă. Revista în noua ei formă și manifestul lui Lucien Febvre dau expresie în termeni fără echivoc unor idei mai mult implicate odinioară în practica istorică. Ca și la începuturile sale, revista și noua tentativă a școlii *Analelor* au în față reperele tipului de istorie propus în *Societatea feudală* a lui Marc Bloch și în *La problème de l'incroyance au XVIe siècle: la religion de Rabelais*. Prima oferind o istorie problemă, prin depășirea istoriei juridice și instituționale, a doua introducând în istoria profundă a secolului al XVI-lea, în lumea duratei lungi a ideilor și

sentimentelor. Școala *Analelor*, în preajma noului său destin, are încă la această dată un reper teoretic în opera lui Marc Bloch, *Apologie pour l'histoire*, a cărui carieră neobișnuită se datora criticii modului de a scrie și de a gândi istoria. Noul demers reține două din ideile marelui istoric: *refuzul originilor și atenția pentru raportul prezentului și trecutului, pentru înțelegerea prezentului prin trecut, dar de asemenea a trecutului prin prezent*. În acest moment al istoriei școlii *Analelor* ne aflăm în fața unei evidente continuități cu precedentele demersuri, dar totodată în fața unor noi și fertile căutări ce anunță o altă istorie, de fapt *Istoria nouă* așa cum o va structura directoratul lui Fernand Braudel, după moartea lui Lucien Febvre în 1956.

În această perioadă, mai precis după 1946, istoria *Analelor* parcurge o etapă a reafirmării și redefinirii pozițiilor, sub semnul apariției studiilor de metodologie ale lui Lucien Febvre. *Combats pour l'histoire* reprezintă al doilea moment programatic și în aceeași vreme o pledoarie pentru *Istoria nouă*, făcută prin anchete colective, ce anunțau viitorul. Era drumul pe care se angajase Centrul de cercetări istorice de la Secția a VI-a a Școlii de înalte studii care va grupa, în cele din urmă, numeroase departamente istorice universitare. Pledoaria lui Lucien Febvre pentru dialogul cu alte științe umane, cu psihologia, ocupă în această carte de metodologie și atitudine un loc preferențial. Definirea *Istoriei noi* a fost datorată și unei opere de organizare a cercetării care de fapt reprezintă, în acord cu tradiția secolului al XIX-lea, prin Școala practică de înalte studii, și un centru de învățământ, în care interdisciplinaritatea a dat posibilitatea realizării istoriei globale. Din acest laborator de cercetare și de gestație a noilor idei *Istoria nouă* își găsește instrumentul de difuzare.

Analele grupează acum o nouă echipă în frunte cu Braudel, care asociază prin opera lui capitală *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* noi dimensiuni gândirii istorice, prin descompunerea istoriei în planuri etajate: *istoria cvasi imobilă*, aceea a *omului în raport cu mediul* care îl înconjoară, *istoria ritmată lent*, o istorie a *grupurilor sociale* și *istoria evenimentială*, *istoria de suprafață*. În alți termeni, istoria timpului geografic, a unui timp social, a unui individual. Fernand Braudel a fost, după moartea lui Lucien Febvre, de fapt inspiratorul noii istorii prin *Anale*, în care de altminteri publica studiul *Istoria și științele sociale: la longue durée*, hotărâtor pentru evoluția ulterioară a *Istoriei noi*. Timp de mai bine de douăzeci de ani, autorul cărții despre Mediterană a lărgit continuu câmpul cercetării istorice, făcând să se dezvolte spectacular științele sociale. Prin *Anale* și Secția a VI-a, *Istoria nouă* se deschide geografiei, economiei și sociologiei, dar foarte curând

¹⁷ Jacques Le Goff, *L'histoire nouvelle*, în *op. cit.*, p. 213-214.

psihologiei, antropologiei și lingvisticii. Braudel este de fapt creatorul dialogului, prin considerațiile sale teoretice din 1950 și 1958, dar și prin programul de la Școala de înalte studii istorice. El propune și realizează condițiile dialogului, făcând să înceteze discuțiile despre frontierele dintre disciplinele învecinate, trasând programul unor cercetări colective, propunând teme de convergență sau sugerând un limbaj comun. Dar mai presus, transpunând în practica istoriografică ideile pe care le-a formulat. Cu Braudel de fapt, *Istoria nouă* își definește concepția potrivit schemei ce îi aparține, dovadă că Lucien Febvre a sesizat în recenzia despre Mediterana drumul „spre o altă istorie”, titlu de fapt al paginilor pe care le scrisese. Avându-și punctul de plecare în școala *Analelor*, în special în ideile lui Lucien Febvre, dar delimitându-se adeseori, Braudel pregătește terenul, renunțând la ideea de colonizare a științelor sociale în jurul istoriei. Pentru el, cum avea să afirme într-un recent interviu, „istoria este omul și restul”, precizând imediat că „Totul este istorie, pământul, climatul, mișcările geologice...” și că „Istoria este știința omului cu condiția de a avea toate științele omului alături de ea.”¹⁸ Atunci când în 1968 el părăsește direcția *Analelor* colaboratorii săi constituiau mai mult decât o școală, de fapt o nouă istorie, un curent care acoperea o serie infinită de probleme noi, noi tentative în spațiul unor discipline tradiționale, dar și noi obiecte de studiu, climatul, inconștientul, mentalitățile. Volumele publicate sistematic de reprezentanții *Istoriei noi* pe teme metodologice asociază mereu noile experiențe, patrimoniului unei istorii care deliberat s-a vrut deschisă vieții, istoriei oamenilor. *Dicționarul* publicat sub titlul *La Nouvelle Histoire* mărturisește prin simpla lui compartimentare dimensiunile și opțiunile istoriei noi. *Istoria și durata lungă, Istoria structurilor, Antropologia istorică, Istoria mentalităților, Istoria culturii materiale, Istoria imediată, Marxismul și istoria nouă, Istoria marginalilor, Istoria imaginarului*, iată nouă din marile teme ce conturează direcțiile istoriei noi, prezentată în geneza și evoluția ei de Jacques Le Goff în a zecea secțiune. Cu acest prilej, istoricul afirma existența unui curent istoriografic înnoitor care a modificat nu numai domeniul tradițional al istoriei, dar și pe acela al științelor sociale învecinate.¹⁹

Istoria nouă a modificat însă și structura științei istorice, punând în discuție critica istorică tradițională, datorită metodelor cantitative care privilegiază seria și nu individualul, documentul. Explozivă prin

demersurile ei, *Istoria nouă* a îmbogățit incontestabil câmpul cunoașterii istorice, influențând în mod decisiv istoriografia în ansamblul ei. Este indiscutabil că reprezintă astăzi al doilea front istoriografic alături de cel marxist. Principalul dialog se leagă astăzi între *Istoria nouă* și istoriografia de expresie marxistă, în beneficiul amândurora.²⁰ Desigur, între curentele istoriografice nemarxiste ea nu este singulară, alături de *Istoria nouă*, imperialistă în tendințele sale, tinzând să încorporeze sau să anexeze chiar orientări ce-i sunt departe, este totuși contestată și departe de a fi acceptată. Dacă concepția și metodele ei rămân străine multor istorici, nu este mai puțin adevărat că blocurile masive de rezistență se deschid datorită impactului ei, dialogului și înnoirii utilajului conceptual. Sub acest aspect rosturile ei au fost adeseori salutare, determinând regândirea statutului istoriei. Dacă în anii imediat următori războiului s-a spus despre poziția istoriei că nu este una confortabilă, astăzi este evident că istoria și-a recucerit o poziție privilegiată și datorită *Istoriei noi*.

În finalul acestor considerații sumare am dori să semnalăm două aspecte: întâi, *Istoria nouă* nu-și are sorginea exclusivă în marxism cum uneori se sugerează, și nu este confundabilă cu el, punctele ei de vedere, filosofic vorbind, sunt altele. În al doilea rând, *Istoria nouă*, am spune, a reputat până în momentul de față mai multe victorii în vecinătatea imediată, decât în interiorul istoriografiei propriu-zise. Insuficiența victoriei se exprimă și prin regândirea de către reprezentanții curentului a propriilor temeuri metodologice și, nu în ultimul rând, prin numărul excesiv al lucrărilor de aspect teoretic, doctrinar, ce trădează sentimentul necesității explicitării și apărării propriilor poziții. Această ultimă situație este mărturisită de Pierre Chaunu, care în ultima lui carte, a afirmat: „Această culegere este o luptă pentru o istorie utilă, o istorie care nu refuză vocația care îi revine, de la Lumini, a unei inserții supletive în identitatea noastră dificilă și numeroasă, o luptă pentru a face cunoscută în această țară munca istoricilor de meserie, a căror funcție nu este de a distra, ci de a instrui.”²¹ Ideea istoricului merită să fie împărtășită de slujitorii lui Clio din țara noastră. A reconstitui și a explica trecutul nu-l poate dispensa pe istoricul actual de necesarul dialog cu cititorul de istorie căruia i se cuvine să i se explice atelierul istoricului. De fapt responsabilitatea celui care scrie istorie în fața celui care o face.

¹⁸ Fernand Braudel, *op. cit.*, p. 18-24.

¹⁹ Jacques Le Goff, *Une science en marche, une science dans l'enfance*, în *op. cit.*, p. 11-18.

²⁰ Guy Bois, *Marxisme et histoire nouvelle*, în *op. cit.*, p. 375-393.

²¹ Pierre Chaunu, *Pour l'histoire*, Paris, 1984, p. 8.